

Vloga vere in kraja bivanja pri odklonilnem vedenju dijakov

Področje: psihologija

Avtorica: Angelina Vavtar Abram

Mentorica: Nika Novak, mag. psih.

**Mestna občina Celje,
Mladi za Celje, Celje, 2025**

Zahvala

Iskreno se zahvaljujem svoji mentorici, profesorici za psihologijo, za ves trud in čas, ki ju je posvetila raziskovalni nalogi. Hvaležna sem za vaše usmerjanje in podporo pri premagovanju izzivov. Hvala, ker ste mi stali ob strani in me usmerjali k boljšemu razumevanju ter raziskovanju teme.

Posebna zahvala gre tudi profesorjem, ki so izkazali razumevanje za mojo obremenjenost ter mi omogočil prilagoditev obveznosti. Vaša podpora mi je olajšala delo in mi dala priložnost, da se v celoti posvetim raziskovanju.

Hvala vsem dijakom, ki ste si vzeli čas in prispevali svoje odgovore v anketi.

Iskrena hvala tudi profesorici slovenščine za podporo in pomoč pri lektoriranju naloge.

Iskrena zahvala gre tudi moji družini, ki me je med celotnim procesom raziskovanja podpirala, spodbujala in mi stala ob strani.

Na koncu pa še zelo posebna zahvala mojemu fantu, ki mi je stal ob strani, me spodbujal in bil v veliko oporo med celotnim procesom raziskovanja. Hvala ti, ker si vedno neizčrpen vir ljubezni, podpore in potrpežljivosti. Hvala, da si vedno verjel vame, me motiviral in mi pomagal, da sem dosegla svoj cilj. Pomeniš mi vse.

Povzetek

Namen raziskave je bil preučiti povezavo med vero, krajem bivanja in odklonilnim vedenjem celjskih dijakov. Zanimalo me je, ali vera in kraj bivanja prispevata k pogostosti odklonilnih vedenj in izraženosti dejavnikov zla. Raziskavo sem izvedla z anketnim vprašalnikom v orodju 1ka.si. Prvi del je vključeval demografska vprašanja in vprašanje o različnih vrstah odklonilnih vedenj. Drugi del je predstavljal vprašalnik o dejavnikih zla, pripravljen na podlagi Zimbardove (2007) definicije zla. V anketi je sodelovalo 292 dijakov (65 moških, 224 žensk). Rezultate sem analizirala s pomočjo računanja povprečij, s prikazom frekvenc in deležev, ki so pokazali, da dijaki najpogosteje poročajo o goljufanju pri testih (80 %), najmanj pa o nevarnih izzivih (7 %). Dijaki iz mestnega okolja v večji meri poročajo o različnih odklonilnih vedenjih kot tisti s podeželja. Na vprašalniku o dejavnikih zla so dijaki dosegli najvišje rezultate pri moralnem odklopu ($M = 5,2$), najnižje pa pri dehumanizaciji ($M = 3,3$). Neverni dijaki so pogosteje poročali o različnih odklonilnih vedenjih in dosegali nekoliko višje povprečne rezultate na vprašalniku dejavnikov zla kot verni. Ugotavljam, da sta vera in kraj bivanja lahko do neke mere povezana z izraženostjo odklonilnih vedenj. Ti rezultati so lahko dobra odskočna deska za nadaljnje preučevanje povezanosti teh dejavnikov.

Ključne besede: odklonilno vedenje, vera, kraj bivanja, dejavniki zla, mladostniki

Kazalo vsebine

Zahvala.....	1
Povzetek.....	2
Kazalo tabel	5
Kazalo grafov.....	5
Kazalo slik	5
1 Uvod.....	6
1.1 Namen raziskovalne naloge	6
1.2 Hipoteze	6
1.3 Metodologija dela	6
2 Vsebinski del.....	9
2.1 Vprašanje zla: prirojen ali pridobljen?.....	9
2.2 Stanfordski zaporniški eksperiment.....	12
2.2.1 Deindividuacija	13
2.2.2 Dehumanizacija.....	14
2.2.3 Podoba sovražnika	14
2.2.4 Skupinsko razmišljanje	15
2.2.5 Moralni odklop.....	15
2.2.6 Socialna facilitacija.....	16
2.3 Odklonilna vedenja mladostnikov	17
2.3.1 Vandalizem.....	18
2.3.2 Opazovanje moralno spornih dejanj	19
2.3.3 Spletno nadlegovanje	19
2.3.4 Sovražni govor.....	19
2.3.5 Izločanje iz družbe	20
2.3.6 Nevarni izzivi na družbenih omrežjih.....	20
2.3.7 Skupinsko izostajanje od pouka.....	20
2.3.8 Razredno rivalstvo	21
2.3.9 Diskriminatorno vedenje.....	21
2.3.10 Goljufanje pri testih	21
2.3.11 Deljenje osebnih podatkov brez dovoljenja.....	21

2.4	Povezava med odklonilnimi vedenji in dejavniki zla	22
2.5	Kraj bivanja in odklonilno vedenje.....	22
2.6	Vera in odklonilno vedenje	24
3	Rezultati	26
3.1	Demografski podatki.....	26
3.2	Odklonilna vedenja	27
3.3	Dejavniki zla	30
4	Razprava	32
4.1	Prednosti in pomanjkljivosti raziskovalne naloge	34
4.2	Predlogi za nadaljnje raziskovanje.....	35
5	Zaključek.....	37
6	Viri in literatura.....	38
7	Priloge	40

Kazalo tabel

Tabela 1: Mehanizmi moralnega odklopa, njihove razlage in primeri, ki jih lahko oseba izreče	16
Tabela 2: Opis treh dejavnikov, preko katerih lahko prisotnost drugih vpliva na opravljanje nalog.....	16
Tabela 3: Prikaz povezave med posameznim odklonilnim vedenjem in določenim dejavnikom zla	22
Tabela 4: Prikaz frekvenc in deležev za demografske dejavnike dijakov in dijakinj	26
Tabela 5: Prikaz frekvenc in deležev za posamezno odklonilno vedenje glede na versko identiteto dijakov in dijakinj	28
Tabela 6: Prikaz frekvenc in deležev za posamezno odklonilno vedenje glede na kraj bivanja dijakov in dijakinj	2929
Tabela 7: Prikaz frekvenc in deležev za posamezni dejavnik zla glede na versko identiteto dijakov in dijakinj	30
Tabela 8: Prikaz frekvenc in deležev za posamezni dejavnik zla glede na kraj bivanja dijakov in dijakinj	31

Kazalo grafov

Graf 1: Prikaz frekvenc posameznih odklonilnih vedenj.....	277
Graf 2: Povprečni rezultati dejavnikov zla po Zimbardu (2006) na vprašalniku.....	300

Kazalo slik

Slika 1: Padli angel	9
Slika 2: Stanfordski zaporniški eksperiment	13
Slika 3: Primer vandalizma	18
Slika 4: Prikaz kraja bivanja mladostnikov glede na velikost mesta, v katerem živijo.....	233
Slika 5: Verska pripadnost mladih.....	244

1 Uvod

1.1 Namen raziskovalne naloge

Namen naloge je ugotoviti, ali lahko določena odklonilna vedenja dijakov in dijakinj povežem z njihovim krajem bivanja, versko identiteto in z izraženostjo dejavnikov zla po Zimbardu (2007). Natančneje me bo zanimalo, katera odklonilna vedenja izstopajo pri celjskih dijakih in ali se pogostost določenih odklonilnih vedenj razlikuje glede na vero in kraj bivanja. Izvedeti želim tudi, v kolikšni meri so dijaki izpostavljeni različnim dejavnikom zla nasploh ter glede na versko identiteto in kraj bivanja. Pri tem bom upoštevala delitev glede na versko identiteto dijakov in dijakinj, in sicer v obliki veren – neveren.

1.2 Hipoteze

Hipoteza 1: Dijaki bodo izmed vseh odklonilnih vedenj najpogosteje poročali o goljufanju pri testih, najmanj pa o vandalizmu.

Hipoteza 2: Dijaki bodo na vprašalniku o dejavnikih zla dosegali najvišje rezultate pri dejavniku skupinskega razmišljanja, najnižje rezultate pa pri dejavniku moralnega odklopa.

Hipoteza 3: Dijaki, ki živijo v mestnem okolju, poročajo o večjem številu odklonilnih vedenj kot tisti, ki živijo na podeželju.

Hipoteza 4: Verni dijaki bodo redkeje poročali o odklonilnem vedenju kot neverni dijaki.

Hipoteza 5: Verni dijaki bodo dosegali nižje rezultate na vprašalniku o dejavnikih zla kot neverni dijaki.

1.3 Metodologija dela

V raziskovalnem procesu sem uporabila več metod, s katerimi sem pridobivala in preverjala želene podatke, in sicer s pomočjo študija literature oz. vsebinske analize ter ankete za dijake, ki sem jo pripravila v orodju lka.si. Na koncu sem podatke analizirala s pomočjo programa Excel in lka.si.

Najprej sem pregledala že obstoječo literaturo na spletu in v knjižnici. Tako sem se natančneje spoznala s temo in pridobila relevantno znanje za razumevanje pomembnejših pojmov. Na

podlagi pregleda literature sem sestavila anketo za dijake celjskih gimnazij oz. srednjih šol (Priloga 1 in 2). Ker sem zaradi teme naloge pričakovala večjo verjetnost socialno zaželenega odgovarjanja udeležencev, sem v uvodnem nagovoru (Priloga 1) zapisala tudi, da zaradi večje verodostojnosti rezultatov ne razkrivam celotnega namena anketnega vprašalnika. Nato je sledil prvi del ankete, kjer so dijaki odgovarjali na demografska vprašanja, in sicer glede spola, starosti, šole, kraja bivanja (ki sem ga kategorizirala v tri skupine – mestno, predmestno in podeželsko okolje), odklonilnega vedenja in verske pripadnosti (ki sem jo, zaradi lažje interpretacije, kategorizirala glede na to, ali je dijak veren ali ne). Pri vprašanju o odklonilnem vedenju je lahko en udeleženec izbral več možnih odgovorov. V drugem delu ankete so dijaki odgovarjali na vprašanja v povezavi z dejavniki zla (Priloga 2). Vprašanja se osredotočajo na tiste dejavnike, ki so bili prepoznani v stanfordskem zaporniškem eksperimentu (Zimbardo, 2007) – deindividuacija, dehumanizacija, skupinsko razmišljanje, podoba sovražnika, moralna odklopljenost in socialna facilitacija. Ta vprašanja sem pripravila s pomočjo knjige *Luciferjev učinek* (2007), ki te dejavnike zla razlaga. Vsak dejavnik posebej vsebuje po tri postavke, razen moralnega odklopa in socialne facilitacije, ki vsebujeta dve. Posamezne dejavnike predstavljajo naslednje oštevilčene postavke, ki so v celoti zapisane v Prilogi 2:

- deindividuacija: postavke 6, 12 in 25;
- dehumanizacija: postavke 9, 10 in 11;
- skupinsko razmišljanje: postavke 7, 8 in 13;
- podoba sovražnika: postavke 1, 4 in 5;
- moralni odklop: postavki 2 in 3;
- socialna facilitacija: postavki 14 in 16.

Na te postavke so udeleženci odgovarjali z 10-stopenjsko odgovorno lestvico, od »Popolnoma se strinjam« do »Sploh se ne strinjam«.

Analiza končnih podatkov je potekala v več fazah. Najprej sem podatke uredila (izločila manjkajoče oz. nepopolne podatke udeležencev, ki ankete niso v celoti rešili), nato sem zbrala in analizirala demografske podatke, ki so vključevali starost, spol, kraj bivanja in vero anketirancev. Te podatke sem potem prikazala s pomočjo slikovnih prikazov, da bi olajšala interpretacijo in primerjavo med različnimi skupinami.

Nato sem analizirala vprašalnik, ki je vseboval vprašanja o dejavnikih zla. Za vsak dejavnik zla sem izračunala povprečne rezultate, pri čemer sem za vsak dejavnik posebej upoštevala tri oz. dve postavki, ki sta bili povezani z njim. Izračun povprečja sem izvedla tako, da sem za

vsakega udeleženca posebej izračunala vsoto odgovorov na ustreznih postavkah za posamezni dejavnik zla. Nato sem to vsoto delila s številom postavk znotraj dejavnika zla, da sem dobila primerljive rezultate med posamezni dejavniki zla. Potem sem izračunala še povprečja za vsak dejavnik zla posebej. To sem storila najprej na celotnem vzorcu, potem pa še glede na vero in kraj bivanja.

Za zaključek sem analizirala še podatke o odklonilnih vedenjih, in sicer tako, da sem najprej pregledala frekvence posameznih odgovorov. Nato pa sem rezultate analizirala še glede na demografske spremenljivke, in sicer vero in kraj bivanja, da bi ugotovila morebitne razlike v odgovorih, ter preverila, kako so odklonilna vedenja povezana z različnimi demografskimi skupinami

2 Vsebinski del

2.1 Vprašanje zla: prirojen ali pridobljen?

»Lucifer, 'prinašalec svetlobe', je bil Božji najljubši angel, dokler ni izzval Božje avtoritete in bil skupaj s svojo skupino padlih angelov izgnan v pekel ...«

Phillip Zimbardo, Luciferjev učinek (str. 3, 2007)

Slika 1

Padli angel

Cabanel A. (1847), *L'Ange déchu* [slikarsko delo], Musée Fabre

Vir: <https://www.arthistoryproject.com/artists/alexandre-cabanel/fallen-angel/>, datum dostopa: 1. 3. 2025.

Iz lastnih izkušenj ugotavljam, da vprašanje dobrega in zla vsakega izmed nas spremlja skoraj na vsakem koraku. Ljudje smo bitja z izjemno kompleksnimi socialnimi strukturami, zato so interakcije z drugimi temelj našega obstoja. Toda kakšni so lahko stiki z drugimi? Komu delujemo v korist in komu v škodo? Menim, da lahko naše interakcije povečajo ali zmanjšajo naše možnosti za preživetje, lahko zadovoljijo naše potrebe in potrebe drugih, lahko pa jih tudi zlorabimo. Prav tu se odpira vprašanje zla. Ameriški psiholog Philip Zimbardo v knjigi *Luciferjev učinek* (str. 5, 2007) navaja definicijo zla takole:

»Zlo pomeni namerno vedenje, ki škoduje, zlorablja, ponižuje, razčloveči ali uničuje nedolžne posameznike – ali uporabo avtoritete in sistemske moči za spodbujanje ali omogočanje takšnih dejanj s strani drugih. Gre za zavestno vedenje v nasprotju z moralno pravilnim ravnanjem.«

Ključno vprašanje, ki se ob tem postavlja, je, ali so ljudje naravno nagnjeni k zlu ali pa so naša moralno vprašljiva dejanja posledica okolja in okoliščin. Filozofi in misleci so skozi zgodovino oblikovali različne odgovore na takšna vprašanja. Jonathan Swift v *Gulliverjevih potovanjih* (1727) trdi, da je človek že od nekdaj zagrešil številne upore, umore, revolucije in izgnanja, ki izvirajo iz ljubosumja, sovraštva, licemerstva, pohotnosti in besa. Po krščanski tradiciji se je zlo naselilo v človeštvo z uporom Adama in Eve proti Božji avtoriteti, ko sta okusila prepovedani sad in bila izgnana iz raja (Zimbardo, 2007).

Na drugi strani imamo filozofa Jeana-Jacquesa Rousseauja, ki trdi, da so ljudje po naravi dobri, vendar jih je pokvarila družba. V svojem delu *Razprava o izvoru in temeljih neenakosti med ljudmi* (1755) zagovarja idejo »plemenitega divjaka«, ki je moralno čist, dokler ga ne pokvari civilizacija. Plemeniti divjak v Rousseaujevi filozofiji predstavlja domnevnega predhodnika moderne družbe, človeka, ki živi v naravi, brez vpliva civilizacije in njenega sistema vrednot. Rousseau v svojem delu (1755) trdi, da so ljudje v svojem naravnem stanju, torej v stanju pred pojavom kulturnih in družbenih institucij, bili srečni, med seboj enaki in da so ravnali moralno. Ta človek ni poznal pohlepa, neenakosti ali zavisti, ki naj bi se pojavili šele, ko so začele nastajati prve civilizacije.

Danes vemo, da sta tako genetika kot okolje ključna dejavnika pri oblikovanju človekove osebnosti in vedenja (Nuffield Council on Bioethics, 2002), kamor bi uvrstili tudi zla dejanja. Knjiga *Genetics and Human Behaviour: The Ethical Context* (2009) potrjuje, da lahko genetska predispozicija igra pomembno vlogo pri antisocialnem vedenju. Delo navaja, da obstajajo visoke ocene dednosti za antisocialne lastnosti in vedenja, ki so povezana s tveganjem za nasilno kriminalno vedenje osebe v njeni prihodnosti. To so ugotavljali tudi npr. Koyama idr. (2024) pri otrocih. Vendar raziskovalci (npr. Koyama idr., 2024) poudarjajo, da dokazi še niso dovolj odločilni, saj je antisocialno vedenje kompleksen pojav, h kateremu pripomorejo tako genetski kot okoljski dejavniki. Younan in sodelavci (2016) so denimo ugotavljali, da k agresivnemu vedenju mladostnikov močno prispeva okolje, v katerem bivajo. Ugotovili so, da zelene površine (npr. bivanje na podeželju ali v mestu, kjer so gosteje posejana drevesa) prispevajo k manjšemu agresivnemu vedenju. Sklepam, da bi k takim rezultatom lahko

pripomoglo to, da osebe v zelenih površinah vidijo možnost za sprostitev in druženje. To pa lahko nadomešča nagnjenost k agresivnemu vedenju.

Dober primer vpliva genske predispozicije in okolja na družbeno nesprejemljivo vedenje pri posamezniku lahko zaznamo tudi pri kriterijih za različne duševne in osebnostne motnje. Med njimi se namreč pogostokrat pojavljajo odklonilna vedenja (kar lahko v kontekstu tega poglavja povežemo z zlim vedenjem, saj se posledice takega vedenja skladajo z Zimbardovo definicijo zla [2007]). DSM-5, Diagnostični in statistični priročnik za duševne motnje, peta izdaja (2013), navaja več motenj, ki so povezane s povečano agresijo ali drugimi antisocialnimi vedenji. Nekatere izmed teh so na primer:

- 1) motnja vedenja (angl. *Conduct Disorder* – CD),
- 2) antisocialna osebnostna motnja (angl. *Antisocial Personality Disorder* – ASPD),
- 3) narcistična osebnostna motnja (angl. *Narcissistic Personality Disorder* – NPD),
- 4) piromanija in kleptomanija.

Še posebej je treba izpostaviti antisocialno osebnostno motnjo (ASPD) in motnjo vedenja (CD). To sta kompleksni motnji, ki izhajata iz interakcije genetskih predispozicij in okoljskih dejavnikov (American Psychiatric Association, 2013). Čeprav se ASPD pojavlja pri le 0,2 % do 3,3 % populacije (Black idr., 2022), imajo posamezniki z določenimi genetskimi značilnostmi večjo verjetnost za agresivno vedenje, še posebej, če so v otroštvu doživeli zlorabo (Fergusson idr., 2005).

Pomembno je omeniti še en dejavnik, ki poleg genetike in okolja lahko pripomore k zmanjšanju ali povečanju odklonilnega vedenja, in sicer samodejavnost. To je človekova sposobnost zavestnega odločanja in avtonomnega delovanja. Pomeni, da posameznik samostojno izbira med različnimi možnostmi in prevzema odgovornost za svoje odločitve ter dejanja (Državni izpitni center, 2004). Vsak ima možnost, da se odloči, kaj bo počel in kako bo ravnal. Med odraščanjem vse bolj vpliva na svoje okolje, postaja samostojen in sposoben opravljati različne naloge ter sprejemati odločitve o tem, kaj in kje bo delal. Aktivno izbira okolje, ki ustreza njegovim interesom, in se druži z ljudmi, ki imajo podobna prepričanja. V življenju se mora posameznik namreč nenehno odločati med različnimi možnostmi, ki so mu na voljo (Srednja strokovna in poklicna šola Rogaška Slatina, 2020).

Iz navedene literature lahko sklepamo, da sta genetika in okolje kot dejavnika močno povezana ter da oba skupaj s samodejavnostjo oblikujeta posameznikovo vedenje. Razumevanje vsakega dejavnikov posebej in njihove medsebojne povezanosti je ključno za področja, kot so npr. psihologija, nevroznanost in pravo, kjer se preučuje, kako dednost in življenjske izkušnje ter lastna dejavnost vplivajo na človekove odločitve in (odklonilno) vedenje. V nadaljevanju se bom osredotočila predvsem na okoljske dejavnike, ki lahko človeka spodbudijo oz. usmerijo v odklonilna vedenja.

Kateri so situacijski dejavniki, ki vplivajo na izvajanje antisocialnih dejanj? Na to vprašanje je poskusil odgovorjati Philip Zimbardo v knjigi *Luciferjev učinek* (2007), ki jo je objavil leta kasneje, ko je izvedel enega bolj znanih in hkrati tudi kontroverznih psiholoških eksperimentov. Stanfordski zaporniški eksperiment (Zimbardo, 1971) je pokazal, kako lahko določena situacija vpliva na posameznike do te mere, da začnejo izvajati zlobna dejanja, čeprav so v vsakdanjem življenju moralni in vljudni. V naslednjem delu raziskovalne naloge bodo ti dejavniki podrobneje opisani.

2.2 Stanfordski zaporniški eksperiment

Stanfordski zaporniški eksperiment je socialno-psihološka študija, v kateri so študentom dodelili vloge stražarja ali zapornika v simulaciji zaporniškega okolja. Eksperiment je potekal na Univerzi Stanford, in sicer avgusta leta 1971. Namenjen je bil merjenju vpliva igranja vlog in socialnih pričakovanj na vedenje vseh udeležencev v obdobju dveh tednov. Vendar je zloraba zapornikov s strani stražarjev postala tako alarmantna, da je glavni raziskovalec Philip Zimbardo prekinil eksperiment po le šestih dneh (Britannica, b. d.).

Že drugega dne so se zaporniki namreč uprli. Stražarji so nato razvili sistem nagrajevanja in kaznovanja za obvladovanje vedenja zapornikov. V prvih štirih dneh so trije zaporniki postali tako travmatizirani, da so jih bili eksperimentatorji primorani izpustiti. Med eksperimentom so nekateri stražarji postali kruti in tiranski, medtem ko so nekateri zaporniki postali depresivni in dezorientirani. Zimbardo pa je eksperiment zaključil šele potem, ko je zunanji opazovalec prišel na prizorišče in bil šokiran nad nasiljem, ki se je dogajalo v tem okolju (Britannica, b. d.).

Slika 2

Stanfordski zaporniški eksperiment

Vir: <https://www.bbc.co.uk/programmes/w3ct1x8t>, datum dostopa: 11. 3. 2024.

Eksperiment predstavlja izredno dragocen prispevek k znanju psihologije, saj nam je dal pomemben vpogled v dejavnike zla, ki naj bi bili venomer prisotni in se jih verjetno večino časa sploh ne zavedamo. V knjigi *Luciferjev učinek* (2007) je opredeljenih šest dejavnikov zla, ki pripomorejo k temu, da se sicer »normalen« posameznik začne vesti odklonilno, in sicer deindividuacija, dehumanizacija, podoba sovražnika, skupinsko razmišljanje, moralni odklop ter socialna facilitacija.

2.2.1 Deindividuacija

Deindividuacija pomeni stanje, v katerem posameznik izgubi občutek osebne odgovornosti in identitete, najpogosteje zaradi anonimnosti, uniformiranosti ali množičnega vedenja. To stanje zmanjšuje samonadzor, povečuje impulzivnost in zmanjšuje zavest o posledicah nemoralnih dejanj (Reicher idr., b. d.).

Na podlagi zgornjega opisa lahko vidimo, da so ključne značilnosti deindividuacije naslednje (Spears, 2016):

- 1) anonimnost – posamezniki se počutijo manj samostojne in bolj povezane s skupino, kar zmanjša občutek osebne odgovornosti in omogoča vedenje, ki bi ga sicer morda zavračali;
- 2) zmanjšano samozavedanje – zmanjšana zavest o lastnem vedenju vodi v impulzivnost in manjšo sposobnost nadzora nad dejanji;

- 3) povečana skupinska identifikacija – posamezniki prevzamejo norme in vedenjske vzorce skupine, kar lahko vodi v povečano skladnost s skupinskim vedenjem, ki je lahko negativno ali pozitivno;
- 4) dezinhibicija in skrajno vedenje – deindividuacija lahko privede do večje verjetnosti antisocialnega vedenja, kot sta agresija ali vandalizem, če so prisotne ustrezne situacijske spodbude.

2.2.2 Dehumanizacija

Dehumanizacija se zgodi, ko posamezniki ali skupine ne priznajo človeškosti drugim oz. drugačnim skupinam, kar spodbuja kruto in nasilno vedenje do teh skupin (Oxford Review, b. d.).

Dehumanizacija pogosto izhaja iz stereotipov, predsodkov in nevednosti (Haslam, 2006). Ko so ljudje gledani skozi ozek, pogosto negativen okvir, se zanemarijo njihove individualnost, kompleksnost in vrednost kot človeških bitij (Kteily idr., 2015). Tako poenostavljeno dojemanje drugačnih skupin olajša upravičevanje škodljivih dejanj ali odnosov do njih, vključno z izključevanjem, diskriminacijo in celo nasiljem (Opatow, 1990).

Ljudje, ki so tarča dehumanizacije, so torej obravnavani kot manjvredni, nevredni sočutja ali enakega socialnega statusa. Ko so ljudje izključeni, postanejo tarče zlorabe. To je osrednji proces v predsodkih, rasizmu in diskriminaciji (Haslam in Loughnan, 2014). Albert Bandura je leta 1975 izvedel eksperiment, v katerem so študentje, ki so bili poučeni, da so njihovi kolegi manjvredni, kaznovali svoje sošolce z večjo strogostjo kot tisti, ki niso bili deležni takšnih informacij o svojih kolegih (Bandura, Underwood in Fromson, 1975). Podobno so v stanfordskem zaporniškem eksperimentu Haney, Banks in Zimbardo (1971) ugotovili, da so stražarji hitro dehumanizirali zapornike, kar je privedlo do ponižujočega in nasilnega ravnanja do njih v zelo kratkem času.

2.2.3 Podoba sovražnika

Oblasti in propaganda pogosto uporabljajo negativne stereotipe za ustvarjanje sovražne podobe določene skupine. Ta proces vključuje dehumanizacijo in demonizacijo, kjer se sovražnika

prikazuje kot živali, bolezni ali pošasti, kar zmanjšuje empatijo in olajša njegovo izločitev iz skupnosti (Zimbardo, 2007). Takšni načini izkoriščajo naravno nagnjenost ljudi k delitvi sveta na »nas« in »njih«, kar povečuje družbeno polarizacijo in krepi občutek kolektivne identitete na eni strani ter sovraštvo na drugi (Zimbardo, 2007).

Strah in negotovost povečata pripravljenost sprejeti preproste razlage, pri katerih je sovražnik kriv za vse težave. Posledica takšne propagande je moralna izključitev, v kateri ljudje ne čutijo empatije do žrtve, saj sovražnik ni več viden kot enakovreden človek (Zimbardo, 2007).

2.2.4 Skupinsko razmišljanje

Koncept skupinskega razmišljanja je razvil psiholog Irving Janis (1982), da bi razložil, zakaj inteligentne skupine sprejemajo slabe odločitve. Harmonija je privlačna, dobro se je razumeti z drugimi, zato si vsi želijo delovati kot timski igralci (NeuroLeadership Institute, 2021). Posledično se vsak posameznik trudi prilagoditi svoje mnenje temu, kar verjame, da je mnenje skupine. Zadovoljstvo, ki izhaja iz pripadnosti povezani skupini, vodi ljudi k zatiranju lastnih dvomov. Pri skupinskem razmišljanju gre za proces, v katerem skupine potlačijo nestrinjanje in spodbujajo konformizem, kar vodi v neracionalne in pogosto katastrofalne odločitve (Janis, 1982).

Ključne značilnosti skupinskega razmišljanja so (Hart, 1991):

- 1) pritisk na člane, da se strinjajo s prevladujočim mnenjem,
- 2) selektivno zbiranje informacij in izogibanje alternativnim rešitvam,
- 3) samocenzura in ignoriranje opozorilnih znakov,
- 4) iluzija enotnosti in nepremagljivosti skupine.

2.2.5 Moralni odklop

Koncept moralnega odklopa temelji na teoriji Alberta Bandure (1986), ki opisuje, kako posamezniki in skupine svojo običajno moralno presojo dajo na stran, zato da lahko opravičijo škodljivo vedenje do nekoga ali do nečesa. Moralna samoregulacija ni nujno prisotna v vsakem trenutku – ljudje jo lahko selektivno izključijo v določenih situacijah in jo kasneje ponovno

vključijo. V Tabeli 1 prikazujem glavne mehanizme moralnega odklopa, prirejene po Zimbardu (2007).

Tabela 1

Mehanizmi moralnega odklopa, njihove razlage in primeri, ki jih lahko oseba izreče

Mehanizem moralnega odklopa	Opis	Primer
Moralna upravičenost	Posamezniki prepričajo sebe, da je njihovo nasilno ali škodljivo dejanje upravičeno.	»Branimo svojo domovino.«
Evfemizmi	Jezik lahko ublaži resničnost.	»Skupinska škoda.«
Primerjalna opravičila	Lastna dejanja so predstavljena kot manj zla v primerjavi z dejanji nasprotnika.	»Mi jih le mučimo, drugi pa obglavljajo ljudi.«
Difuzija odgovornosti	Odgovornost za dejanja se razprši med več ljudi ali prenese na avtoritete.	»Samo ukaze sem izvajal.«
Zanikanje ali zmanjševanje škode	Zmanjševanje pomena posledic lastnih dejanj.	»Nihče ni bil resno poškodovan.«
Dehumanizacija žrtev	Zmanjšanje človeškosti žrtve, da bi bilo lažje opravičiti škodo.	Označevanje sovražnikov kot »paraziti« ali »živali«.

2.2.6 Socialna facilitacija

Socialna facilitacija pomeni, da prisotnost drugih ljudi poveča uspešnost pri enostavnih ali dobro naučenih nalogah, a zmanjša uspešnost pri težjih ali novih nalogah (McLeod, 2021). Ta pojav je prvi sistematično preučil Norman Triplett leta 1898 v raziskavi o kolesarjih – ugotovil je, da so posamezniki hitrejši, ko tekmujejo proti drugim, kot takrat, ko vozijo sami.

V Tabeli 2 prikazujem tri načine, s katerimi lahko prisotnost drugih negativno vpliva na izvajanje nalog (McLeod, 2021).

Tabela 2

Opis treh dejavnikov in njihovih posledic, s katerimi lahko prisotnost drugih vpliva na opravljanje posameznih nalog

Dejavnik	Opis	Posledice dejavnika
Fiziološka vzburjenost	Ko so ljudje opazovani, se njihova raven telesne vzburjenosti poveča.	To izboljša avtomatizirane odzive, a ovira kompleksne kognitivne procese.
Ocenjevanje	Ljudje se po navadi bojijo negativnih ocen.	Večja motiviranost oseb pri lažjih nalogah in večja zmedenost pri težjih.
Pozornost	Včasih lahko prisotnost ljudi povzroči motnje pozornosti.	Oseba zato preusmerja pozornost stran od naloge na druge dejavnike.

V povezavi s socialno facilitacijo so opravili več raziskav, v katerih so preučevali, kakšen je vpliv prisotnosti drugih oseb na izvajanje naloge. Strauss (2002) je npr. ugotovil, da prisotnost občinstva pogosto izboljša uspešnost športnikov pri izvajanju enostavnih ali dobro naučenih nalog, medtem ko lahko pri težjih ali novih nalogah prisotnost drugih ljudi zmanjša uspešnost. Razlog za to bi lahko bil ta, da je vedenje osebe pri enostavnejših nalogah bolj avtomatizirano kot pri zahtevnejših, zato je verjetno pri prvih manjša verjetnost za pojavljanje določenih motečih dejavnikov, ki bi poslabšali uspeh posameznika.

Podobno se pri učencih kaže, da prisotnost drugih izboljša uspešnost pri enostavnih matematičnih nalogah, medtem ko se pri zapletenih enačbah uspešnost poslabša (Strauss, 2002). To je lahko posledica povečane fiziološke vzburjenosti in strahu pred ocenjevanjem, kar moti osredotočenost na kompleksnejše naloge (Zajonc, 1965).

To naj bi bili najpomembnejši dejavniki zla po Zimbardu, ki lahko vsakega od nas pripravijo do opustitve svojih moralnih standardov in do škodovanja drugim. V nadaljevanju se osredotočam na nekatera pogosta odklonila vedenja, ki jih lahko prepoznamo pri mladostnikih. Navedena vedenja so bila vključena v anketi za dijake, da so lahko označili, če so katerega od dejanj v preteklosti že zagrešili.

2.3 Odklonilna vedenja mladostnikov

Mladostništvo je prehodno obdobje v življenju posameznika, ki zajema prehod iz otroštva v odraslost, tj. nekje med 11. in 20. letom starosti (Kompore idr., 2012). Po Ule in Miheljak (1995) mladost ni zgolj fiziološki proces rasti, temveč vključuje tudi psihosocialne in identitetne spremembe. Za to obdobje je značilno iskanje lastne identitete, preizkušanje meja ter postopno prevzemanje različnih družbenih in odraslih vlog. Sklepam, da smo ravno zaradi tega lahko mladostniki še bolj nagnjeni k različnim oblikam odklonilnega vedenja.

V skladu s tem lahko opazimo, da smo danes mladostniki izpostavljeni mnogim dejavnikom tveganja, ki negativno vplivajo na naše duševno zdravje, medsebojne odnose, pogled na svet, moralne vrednote in navsezadnje na način funkcioniranja v družbi, kar lahko prispeva k antisocialnemu vedenju. Drugače pa odklonilno vedenje pri mladostnikih ni nič novega, saj naj bi že od vedno adolescence veljala za obdobje preizkušanja mej (Wolman, 1972).

Vedenjska nepravilnost oz. odklonilna vedenja se nanašajo na dejanja, ki so v nasprotju z družbenimi normami in zakoni ter vključujejo kršitve, ki škodijo drugim ljudem ali družbi kot celoti. Takšna dejanja se lahko izražajo v obliki nasilja, nezakonitih dejanj ali drugih oblik neprimerne vedenja, ki negativno vplivajo na posameznika ali skupnost. Odklonilna vedenja pogosto izhajajo iz različnih psiholoških, socialnih in situacijskih dejavnikov, ki vplivajo na posameznika ali skupino (American Psychiatric Association, 2013; Moffitt, 1993).

2.3.1 Vandalizem

Vandalizem (Britannica Dictionary, b. d.) lahko opredelimo kot namerno in hoteno škodovanje lastnini, vozilu ali izdelku, ki pripada posamezniku ali javni ustanovi. Običajna dejanja, kot so razbijanje oken, praskanje avtomobilov s ključi ali označevanje stavb z barvo ali drugimi oblikami grafitov, se na primer štejejo za vandalizem (Amy Muth Law, 2023).

Slika 3

Primer vandalizma

Vir: <https://www.celje.info/kronika/oskrunjen-osrednji-spomenik-v-srediscu-celja/>, datum dostopa: 11. 3. 2024.

Vandalizem kot vedenje je pogosto rezultat različnih psiholoških, socialnih in okoljskih dejavnikov. V kontekstu mladostništva je eden od ključnih vzrokov za to lahko iskanje pozornosti in potrditve znotraj družbe vrstnikov. Mladostniki pogosto želijo biti opaženi in sprejeti, zato vandalizem postane način, kako pridobiti priznanje in status v skupini. Pritisk vrstnikov in občutek pripadnosti še dodatno spodbujata to vedenje. Po drugi strani se lahko vandalizem pojavi tudi kot odziv na težke življenjske situacije ali kot iskanje občutkov vznemirjenja (Amy Muth Law, 2023).

2.3.2 Opazovanje moralno spornih dejanj

Opazovanje moralno spornih dejanj (npr. nasilja, nadlegovanja, kraje) brez ukrepanja je pogosto vedenje, ki se pojavi, ko je posameznik priča neprimernim ali neetičnim dejanjem, vendar se odloči, da v dogajanje ne bo posegal ali ukrepal (Darley in Latané, 1968).

Vzroki za opazovanje moralno spornih dejanj brez ukrepanja so pogosto povezani z občutkom strahu, negotovosti ali preprosto z željo po ohranitvi miru. V nekaterih primerih ljudje menijo, da je bolje ostati tiho, da ne bi šli v konflikt ali da bi se izognili težavam. Včasih je vzrok pomanjkanje zaupanja v sistem ali v druge ljudi, kar pripelje do občutka, da bo ukrepanje le malo pomagalo ali da ne bo imelo vpliva na razrešitev situacije (Darley in Latané, 1968).

2.3.3 Spletno nadlegovanje

Spletno nadlegovanje je oblika nadlegovanja, ki poteka prek digitalnih platform, kot so socialna omrežja, spletni forumi, e-pošta, mobilni telefoni, aplikacije za sporočanje ali spletne igre. Gre za ponavljajoča se dejanja, pri katerih se ena oseba ali skupina ljudi z namenom škodovanja nadleguje drugo osebo z uporabo tehnologije. Spletno nadlegovanje lahko vključuje žaljiva ali grozeča sporočila, širjenje laži, izpostavljanje osebe sramotnim vsebinam, grožnje z nasiljem, zlonamerne govore ali celo izsiljevanje (Kowalski in Limber, 2013).

Vzroki za spletno nadlegovanje so pogosto povezani z različnimi psihološkimi in socialnimi dejavniki. Eden izmed glavnih razlogov je anonimnost, ki jo omogoča digitalni svet. Ko se osebe počutijo anonimne, zmanjšajo svojo odgovornost za dejanja, saj se ne zavedajo, kako globoko lahko njihova dejanja prizadenejo druge (Suler, 2004).

2.3.4 Sovražni govor

Sovražni govor proti določenim skupinam je vrsta verbalnega napada, v katerem se uporablja jezik, ki je zasnovan tako, da spodbuja sovraštvo, diskriminacijo ali nasilje proti posameznikom ali skupinam ljudi, ki so zaznani kot drugačni zaradi svojih osebnih lastnosti, kot so narodnost, rasa, vera, spolna usmerjenost, spol, invalidnost ali druge značilnosti. Sovražni govor lahko

vključuje žaljivke, grožnje, stereotipe, širjenje lažnih informacij in druge oblike verbalnega nasilja, ki so namenjene ponižanju ali izključitvi teh skupin (Brown, 2017).

Vzroki za sovražni govor so pogosto povezani z različnimi psihološkimi, socialnimi in kulturnimi dejavniki. Pomemben dejavnik pri tem je lahko dehumanizacija, kjer se določene skupine ljudi obravnavajo kot manjvredne ali »drugačne« (Haslam, 2006).

2.3.5 Izločanje iz družbe

Izločanje iz družbe je proces, pri katerem posamezniki ali skupine zavestno izključijo ali ignorirajo druge, bodisi zaradi njihovega vedenja, osebnih lastnosti, prepričanj bodisi drugih dejavnikov, zaradi katerih se štejejo za »drugačne« ali »nepriljubljene«. To se pogosto pojavi v socialnih skupinah, kot so šole, delovna okolja ali prijateljski krogi, kjer posamezniki, ki se ne ujemajo z družbenimi normami ali pričakovanji, postanejo žrtve socialne izključenosti. Izločanje lahko vključuje ignoriranje, izogibanje stikom, odklanjanje sodelovanja ali bolj odprto marginalizacijo, kot je npr. izključitev iz skupnih aktivnosti, posmehovanje ali zbadanje (Hvalič Touzery, 2010).

2.3.6 Nevarni izzivi na družbenih omrežjih

Mladostniki smo pogosto izpostavljeni vplivu družbenih omrežij, na katerih se pojavljajo različni izzivi in trendi. Nekateri so zabavni in neškodljivi, drugi pa vključujejo nevarna ali celo življenjsko ogrožajoča dejanja, kot so tvegana vedenja, samopoškodovanje ali škodovanje drugim. Med takšne izzive spadajo tisti, ki spodbujajo uživanje nevarnih snovi, ekstremne fizične izzive ali izzive, ki vključujejo poniževanje in nasilje (Olivier in Cross, 2019).

2.3.7 Skupinsko izostajanje od pouka

Skupinsko izostajanje od pouka, znano tudi kot »kolektivno špricanje«, je pojav, ko se skupina učencev dogovori, da ne bo obiskala pouka ali določenih ur. To lahko vključuje bežanje iz šole, preživljanje časa zunaj šolskih prostorov ali celo organizirano odsotnost, ko več učencev hkrati ostane doma (Reid, 1999).

2.3.8 Razredno rivalstvo

Razredno rivalstvo se pojavi, ko se med učenci oblikujejo nasprotne skupine, ki ena drugo vidijo kot manjvredno, neustrezno ali celo sovražno. Pogosto gre za delitev na »piflarje« (učence, ki se zavzeto učijo) in »kul skupino« (tiste, ki zavračajo akademske vrednote), lahko pa se rivalstvo pojavi tudi med različnimi razredi ali vzporednimi oddelki (Zavod RS za šolstvo, 2021). Takšna razdelitev pogosto vodi do zaničevanja, izključevanja ali celo konfliktov med skupinami.

2.3.9 Diskriminatorno vedenje

Diskriminatorno vedenje pomeni neenako in nepravično obravnavo posameznikov ali skupin na podlagi njihovih značilnosti, kot so narodnost, spol, vera, spolna usmerjenost, invalidnost ali socialni status. Pri mladostnikih se to pogosto izraža z zaničevanjem, izključevanjem, ustrahovanjem ali celo fizičnim nasiljem nad posamezniki, ki veljajo za »drugačne« (Brown, 2017).

2.3.10 Goljufanje pri testih

Goljufanje pri testih je v izobraževalnem okolju izjemno nezaželeno dejanje, pri katerem učenec uporablja nedovoljene metode za pridobitev boljšega rezultata. To lahko vključuje prepisovanje, uporabo skritih zapiskov, sodelovanje z drugimi učenci ali celo tehnične pripomočke, kot so telefoni in pametne ure (Ellenburg, 1973). Goljufanje pri testih ni samo akademski prekršek, ampak tudi primer, kako mladi z moralnim odklopom in skupinskimi pritiski opravičijo nemoralno dejanje.

2.3.11 Deljenje osebnih podatkov brez dovoljenja

Deljenje osebnih podatkov brez dovoljenja je resna kršitev zasebnosti, ki lahko vodi do neprijetnih posledic za žrtev. Gre za situacije, ko nekdo brez privoljenja objavi ali posreduje informacije, kot so fotografije, sporočila, naslovi, telefonske številke ali celo občutljive podrobnosti o življenju posameznika. Pri mladostnikih se to pogosto dogaja na družbenih omrežjih, v zasebnih klepetih ali celo na javnih forumih (Knijnenburg idr., 2022).

2.4 Povezava med odklonilnimi vedenji in dejavniki zla

V Tabeli 3 sem pripravila povezavo med zgoraj opisanimi odklonilnimi vedenji in dejavniki zla, ki posameznemu vedenju najbolj ustreza. To sem oblikovala s pomočjo vsebinske analize določenega odklonilnega vedenja in dejavnikov zla, ki jih je definiral Zimbardo (2007).

Tabela 3

Prikaz povezave med posameznim odklonilnim vedenjem in določenim dejavnikom zla

Odklonilno vedenje	Povezani dejavniki zla
Spletno nadlegovanje	Dehumanizacija, moralni odklop, deindividuacija
Vandalsko vedenje	Deindividuacija, socialna facilitacija, skupinsko razmišljanje
Opazovanje moralno spornih dejanj brez ukrepanja	Moralni odklop, deindividuacija
Sovražni govor	Podoba sovražnika, moralni odklop
Izločanje iz družbe	Dehumanizacija, socialna facilitacija
Nevarni izzivi na družbenih omrežjih	Skupinsko razmišljanje, socialna facilitacija
Skupinsko izostajanje od pouka	Skupinsko razmišljanje, deindividuacija
Razredno rivalstvo	Podoba sovražnika
Diskriminatorno vedenje	Dehumanizacija, podoba sovražnika
Goljufanje pri testih	Moralni odklop, socialna facilitacija
Deljenje osebnih podatkov brez dovoljenja	Dehumanizacija, moralni odklop

2.5 Kraj bivanja in odklonilno vedenje

Kraj bivanja pomembno vpliva na oblikovanje vedenjskih vzorcev mladostnikov. Mladi nasploh poročajo, da večinoma živijo pri svojih starših. Izmed različnih vrst okolja pa prevladuje življenje v mestnem okolju (Slika 4: Mladina 2020). Podatki iz raziskave Mladina 2020 kažejo, da mladi (stari med 16 in 27 let), ki živijo v večjih mestih, pogosteje izražajo večjo stopnjo socialne mobilnosti in večjo izpostavljenost različnim vrstam družbenih interakcij, kar lahko vpliva tudi na pojavljanje različnih odklonilnih vedenj. Nasprotno pa mladostniki iz ruralnih območij poročajo o bolj konservativnih vrednotah in večji družbeni povezanosti, kar lahko zmanjšuje verjetnost vključevanja v antisocialna vedenja.

Poleg tega raziskava nakazuje, da so mladi v mestih manj vezani na starševsko gospodinjstvo kot njihovi vrstniki v manjših mestih ali na podeželju (Slika 4: Mladina 2020). Ta razlika je lahko ključna, saj manjša starševska prisotnost in nadzor lahko povečata tveganje za nezaželeno vedenje, kot sta denimo vandalizem in tvegano spletno vedenje.

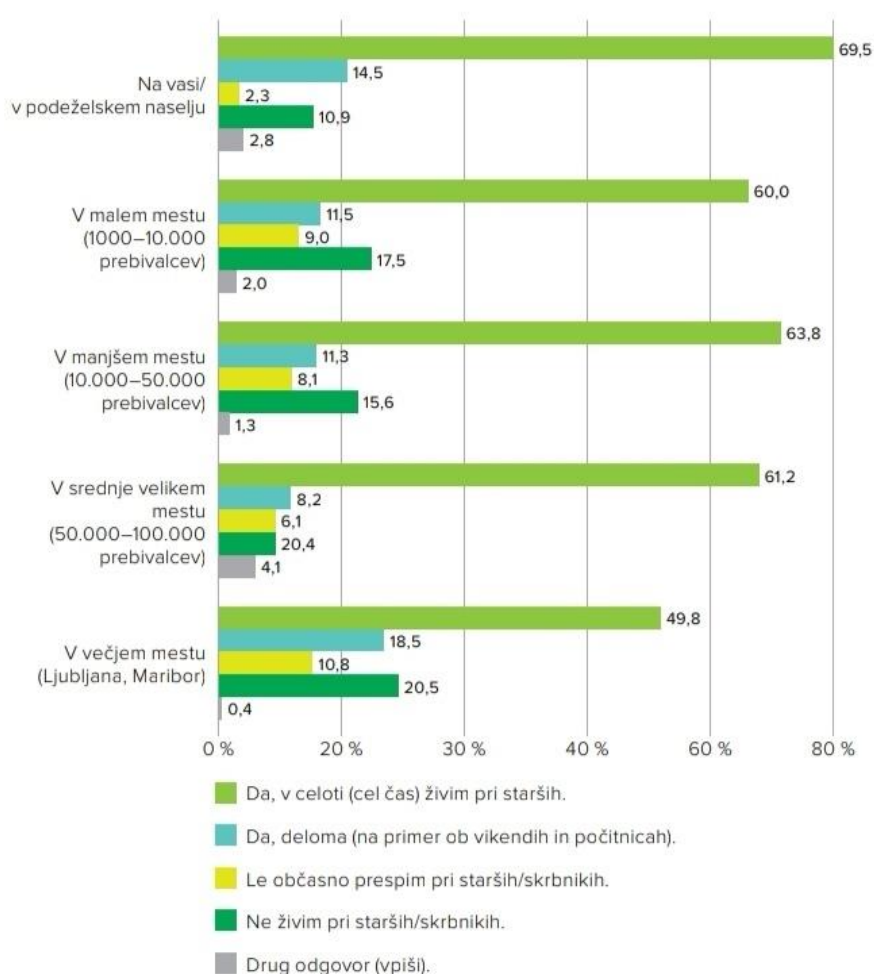
Čeprav je težko določiti neposredno vzročno povezavo med krajem bivanja in odklonilnim vedenjem, podatki kažejo, da okoljski dejavniki, kot so dostop do izobraževalnih in prostočasnih dejavnosti, socialna povezanost in stopnja urbanizacije, pomembno vplivajo na oblikovanje mladostniškega vedenja (Lavrič idr., 2021).

Slika 4

Prikaz kraja bivanja mladostnikov glede na velikost mesta, v katerem živijo

Kraj bivanja glede na življenje pri starših ali skrbnikih.

Kje živiš sedaj?/Ali živiš v gospodinjstvu svojih staršev oz. skrbnikov?

Vir: Lavrič idr. (2021). Mladina 2020: Položaj mladih v Sloveniji.

2.6 Vera in odklonilno vedenje

Iz vsakdanjega življenja lahko vidimo, da je vera pomemben varovalni dejavnik, ki posamezniku nudi moralni kompas, s katerim uravnava svoja vedenja in se usmerja stran od tistih, ki niso v skladu z družbenimi pričakovanji. Za namene naloge sem udeležence ankete povprašala po tem, ali so verni ali ne. Zavedam se, da je vera zelo kompleksen pojem, ki ga je težko preučevati, predvsem pri mladostnikih, ki še verske identitete nimamo do konca razvite. Za lažje razumevanje tega koncepta zato vero v tej nalogi razumem kot dve kategoriji – ali je dijak veren ali pa ni.

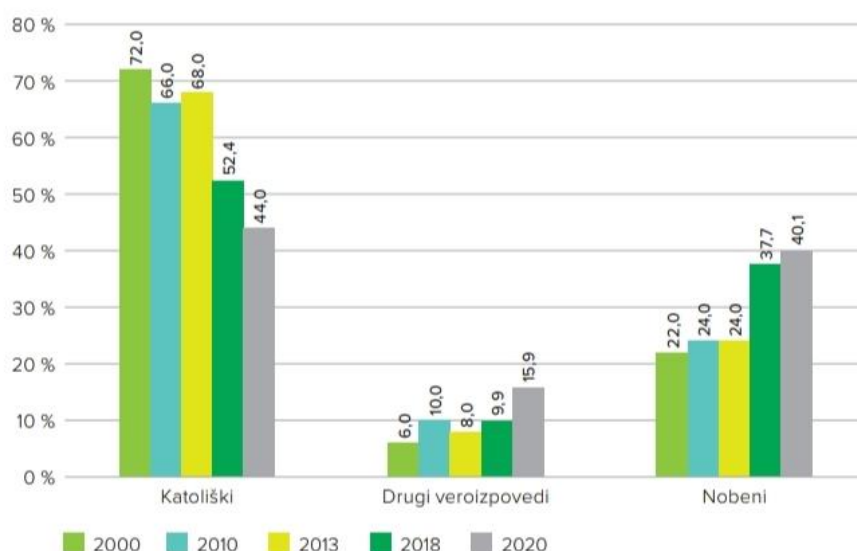
V raziskavi Mladina 2020 je bilo ugotovljeno, da religija pri mladih v Sloveniji izgublja vlogo temeljnega identitetnega okvira. Delež mladih, ki se ne identificirajo z nobeno vero, se je povečal s 24 % (leta 2010) na 40 % (leta 2020) (Slika 5: Lavrič idr., 2021). Hkrati se je zmanjšala pogostost obiskovanja verskih obredov, kar lahko vpliva na vrednotenje morale in družbenih norm. Ti podatki kažejo na sekularizacijo mladih in morebitno spremembo v njihovih vedenjskih vzorcih.

Slika 5

Verska pripadnost mladih

Samoizražena verska pripadnost mladih (16–27) v Sloveniji, 2000–2020.

Ali pripadaš kakšni veroizpovedi?

Vir: Lavrič idr. (2021). Mladina 2020: Položaj mladih v Sloveniji.

Vera lahko deluje kot varovalni dejavnik pred nemoralnimi dejanji, saj ponuja posameznikom jasen moralni okvir, ki usmerja njihovo vedenje. Verni posamezniki pogosto izražajo večjo skrb za vrednote, kot so pravičnost, poštenost in odgovornost, kar zmanjšuje verjetnost odklonilnega vedenja. Religija spodbuja prosocialno vedenje, zmanjšuje toleranco do neetičnih dejanj in krepi občutek odgovornosti do skupnosti. Hkrati verska prepričanja in praksa lahko prispevajo k notranji disciplini ter oblikovanju občutka dolžnosti, kar deluje kot zaščitni dejavnik pred tveganim in nemoralnim vedenjem (McKay in Whitehouse, 2015).

3 Rezultati

V nadaljevanju navajam rezultate, ki sem jih pridobila s pomočjo ankete v orodju lka.si. Podatke sem analizirala v orodju Excel, v katerem sem pripravila posamezne tabele in grafične prikaze. Posamezni prikaz sem si izbrala na podlagi tega, katero hipotezo sem preverjala. Najprej sem pregledala demografske podatke. Sledijo rezultati v povezavi s pogostostjo posameznih odklonov vedenj (glede na vero in kraj bivanja) ter rezultati vprašalnika o dejavnikih zla (glede na vero in kraj bivanja).

3.1 Demografski podatki

V Tabeli 2 so prikazani demografski podatki udeležencev. Anketo v orodju lka.si je rešilo 292 oseb, od tega največ žensk, in sicer 76,5 %. Dijakov, ki živijo v podeželskem okolju je bilo 49,3 % in 81,9 % tistih, ki se opredeljujejo kot verne. V anketi je sodelovalo največ dijakov in dijakinj, ki obiskujejo Srednjo zdravstveno šolo Celje, in sicer 45,9 %.

Tabela 4

Prikaz frekvenc in deležev za demografske dejavnike celjski dijakov in dijakinj

Demografski dejavnik	<i>f</i>	%
Spol		
ženski	224	76,5
moški	65	22,2
drugo	3	1,3
Šola		
I. gimnazija v Celju	94	32,2
Srednja zdravstvena šola Celje	134	45,9
Gimnazija Lava	64	21,9
Kraj bivanja		
mestno	67	23,0
predmestno	81	27,7
podeželsko	144	49,3
Verska identiteta		
veren	239	81,9
neveren	53	18,1

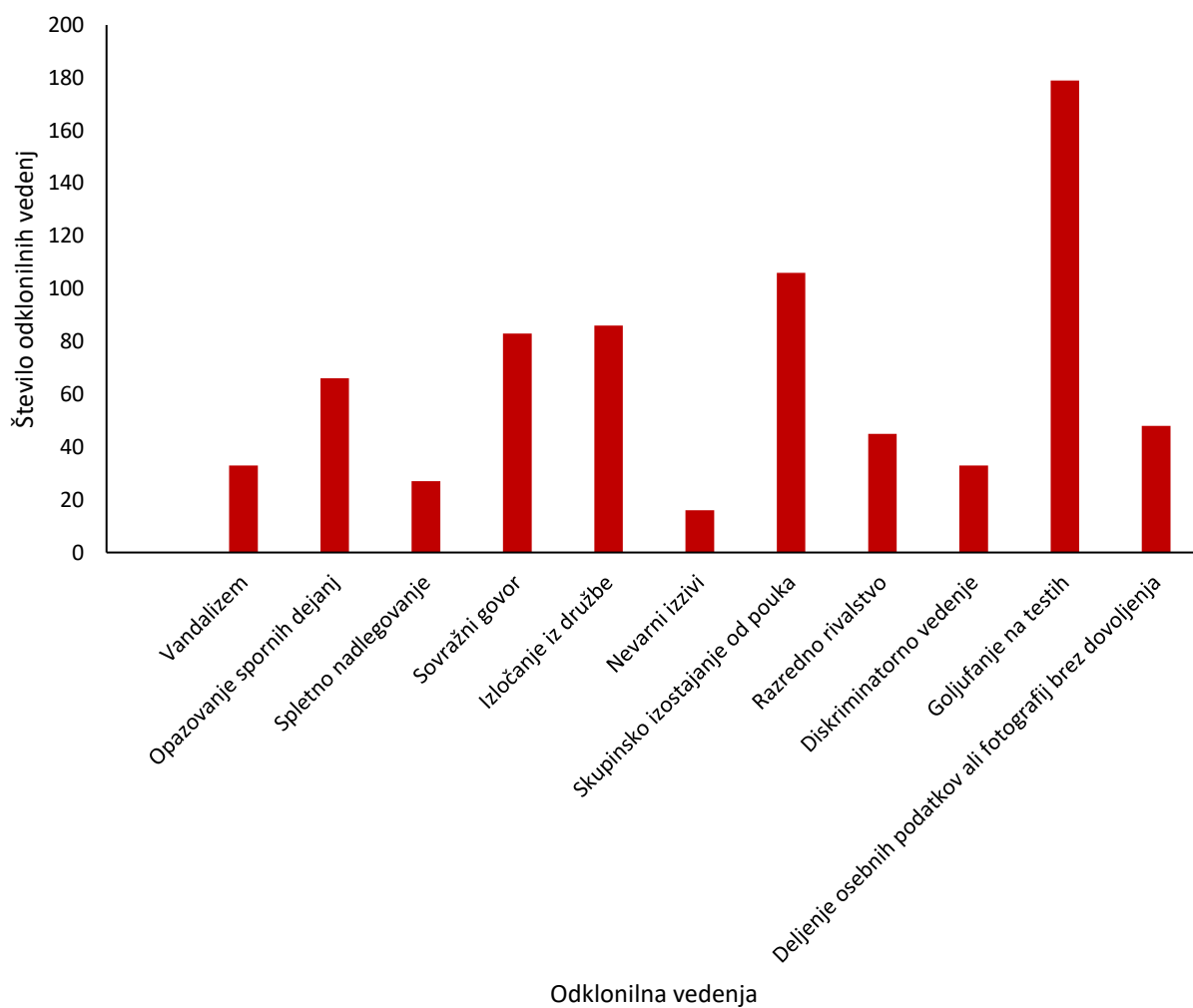
Opomba: f je frekvenca, % je delež, N = 292.

3.2 Odklonilna vedenja

Podatki, razvidni v Grafu 1, kažejo, da je goljufanje pri testih najpogostejše odklonilno vedenje (179 primerov), sledi skupinsko izostajanje od pouka (106 primerov). Najmanj prisotna odklonilna vedenja so nevarni izzivi (16 primerov) in spletno nadlegovanje (27 primerov).

Graf 1

Prikaz frekvenc posameznih odklonilnih vedenj

Iz Tabele 5 je razvidno, da je goljufanje pri testih najpogostejše odklonilno vedenje pri obeh skupinah glede na versko identiteto, vendar o njem bistveno več poročajo neverniki (73 %) v primerjavi z verniki (56 %). Skupinsko izostajanje od pouka je pogostejše pri vernikih (37 %) kot nevernikih (29 %), kar je tudi edino odklonilno vedenje poleg diskriminatornega obnašanja, kjer so verniki nekoliko v ospredju. Opazovanje moralno spornih dejanj brez ukrepanja pa je skoraj dvakrat pogostejše med neverniki (38 %) kot pri vernikih (18 %).

Tabela 5

Prikaz frekvenc in deležev za posamezno odklonilno vedenje glede na versko identiteto dijakov in dijakinj

Odklonilno vedenje	Verni (<i>N</i> = 239)		Neverni (<i>N</i> = 53)	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Vandalizem	22	9	7	15
Opazovanje moralno spornih dejanj*	42	18	18	38
Spletno nadlegovanje	16	7	9	19
Sovražni govor	62	27	16	33
Izločanje iz družbe	67	29	15	31
Nevarni izzivi	9	4	3	6
Skupinsko izostajanje od pouka *	86	37	14	29
Razredno rivalstvo	32	14	9	19
Diskriminatorno vedenje*	26	11	4	8
Goljufanje pri testih *	129	56	35	73
Deljenje osebnih podatkov ali fotografij brez dovoljenja	34	15	9	19

Opomba: *f* je frekvenca, % je delež, znak * prikazuje tista vedenja, ki pri obeh skupinah glede na pogostost najbolj izstopajo. En udeleženec je lahko izbral več možnih odgovorov.

Tabela 6 prikazuje, da je goljufanje pri testih najbolj razširjeno odklonilno vedenje v vseh treh okoljih bivanja, pri čemer je najvišje v podeželskem (61 %) in predmestnem okolju (59 %), nekoliko manj pa v mestnem (55 %). Izstopa tudi skupinsko izostajanje od pouka, v mestih 42 %, v predmestju 40 % in na podeželju 30 %. Opazovanje-moralno spornih dejanj brez ukrepanja je najpogostejše v predmestnem okolju (26 %), kar je več kot v mestnem (16 %) in nekoliko več kot v podeželskem (22 %).

Tabela 6

Prikaz frekvenc in deležev za posamezno odklonilno vedenje glede na kraj bivanja dijakov in dijakinj

Odklonilno vedenje	Mestno (<i>N</i> = 67)		Predmestno (<i>N</i> = 81)		Podeželsko (<i>N</i> = 144)	
	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
Vandalizem	8	12	12	15	13	8
Opazovanje moralno spornih dejanj*	11	16	21	26	34	22
Spletno nadlegovanje	7	10	11	14	9	6
Sovražni govor	20	30	16	20	47	31
Izločanje iz družbe	21	31	20	25	45	29
Nearni izzivi	5	7	4	5	7	5
Skupinsko izostajanje od pouka*	28	42	32	40	46	30
Razredno rivalstvo	16	24	8	10	21	14
Diskriminatorno vedenje	5	7	11	14	17	11
Goljufanje pri testih*	37	55	48	59	94	61
Deljenje osebnih podatkov ali fotografij brez dovoljenja	7	10	15	19	26	17

Opomba: *f* je frekvenca, % je delež, znak * prikazuje tista vedenja, ki pri obeh skupinah glede na pogostost najbolj izstopajo. En udeleženec je lahko izbral več možnih odgovorov.

3.3 Dejavniki zla

Iz Grafa 2 je razvidno, da je povprečna izraženost posameznega dejavnika zla relativno nizka. Kljub temu pa so najpogosteje poročani dejavniki zla moralni odklop ($M = 5,2$), podoba sovražnika ($M = 5,1$) in socialna facilitacija ($M = 5,0$). Najmanj pogosto so udeleženci poročali o dehumanizaciji ($M = 3,3$).

Graf 2

Povprečni rezultati dejavnikov zla po Zimbardu (2006) na vprašalniku

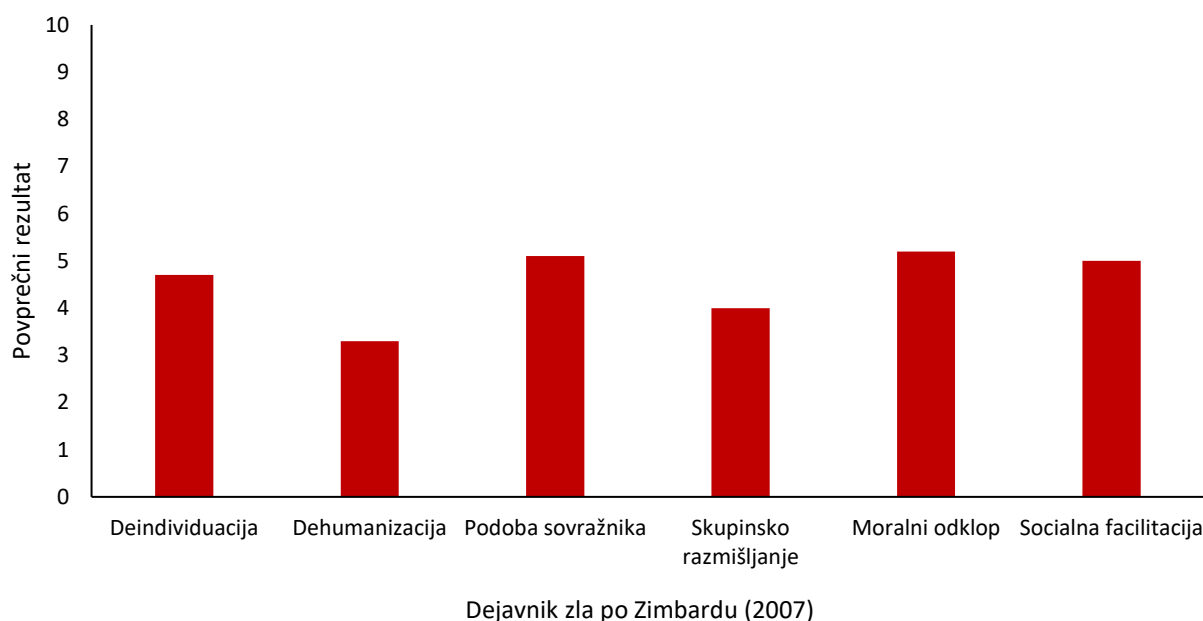

Tabela 7 prikazuje, da je najbolj izstopajoč dejavnik med nevernimi dijaki moralni odklop ($M = 6$), ki je višji kot pri vernih ($M = 5,1$). Pri vernih dijakih pa najbolj izstopata deindividuacija ($M = 4,7$) in podoba sovražnika ($M = 5,1$). Najnižja povprečna rezultata sta pri dehumanizaciji.

Tabela 7

Prikaz frekvenc in deležev za posamezni dejavnik zla glede na versko identiteto dijakov in dijakinj

Dejavnik zla	Verni (N = 240)	Neverni (N = 53)
	<i>M</i>	<i>M</i>
Deindividuacija	4,7	4,5
Dehumanizacija*	2,8	3,0
Podoba sovražnika	5,1	5,0
Skupinsko razmišljanje *	4,1	4,8
Moralni odklop*	5,1	6,0
Socialna facilitacija	5,0	5,0

Opomba: *M* pomeni povprečni rezultat, znak * prikazuje tista vedenja, ki pri obeh skupinah glede na pogostost najbolj izstopajo.

Najbolj izstopajoči dejavnik pri dijakih glede razlike pri kraju bivanja je dehumanizacija, ki je najvišja pri mestnih dijakih ($M = 3,1$). Prav tako se moralni odklop nekoliko bolj izraža pri mestnih dijakih ($M = 5,4$) v primerjavi s predmestnimi in podeželskimi vrstniki (Tabela 8).

Tabela 8

Prikaz frekvenc in deležev za posamezni dejavnik zla glede na kraj bivanja dijakov in dijakinj

Dejavnik zla	Mestno ($N = 67$)	Predmestno ($N = 81$)	Podeželsko ($N = 144$)
	M	M	M
Deindividuacija	4,6	4,8	4,8
Dehumanizacija*	3,1	2,8	2,9
Podoba sovražnika	5,2	4,9	5,2
Skupinsko razmišljanje	3,7	3,6	4,2
Moralni odklop*	5,4	5,2	5,1
Socialna facilitacija	5,0	4,9	4,9

Opomba: M pomeni povprečni rezultat, znak * prikazuje tista vedenja, ki pri vseh skupinah glede na pogostost najbolj izstopajo.

4 Razprava

V nalogi sem preučevala, kakšno vlogo imata vera in kraj bivanja pri odklonilnem vedenju celjskih mladostnikov, ter ali so lahko dejavniki zla po Zimbardu (2007) povezani z mladostnikovim krajem bivanja in versko identiteto, ki sem jo v nalogi zaradi lažjega razumevanja verske identitete mladostnikov dihotomizirala – v obliki veren in neveren.

Rezultati naloge kažejo, da so povezave med odklonilnim vedenjem, dejavniki zla, vero in krajem bivanja mladostnikov kompleksne in delno skladne s predpostavljenimi hipotezami. Izkazalo se je, da je med dijaki goljufanje pri testih najpogostejše odklonilno vedenje, kot najmanj pogosto vedenje pa se ni izkazal vandalizem, temveč nevarni izzivi na družbenih omrežjih, kar je verjetno posledica višje verjetnosti za poškodbe in družbene obsodbe. Najvišje izražen dejavnik zla je bil moralni odklop, kar kaže, da mladostniki pogosteje opravičujejo svoja dejanja, kot da bi slepo sledili skupinskim pritiskom. Dijaki iz mestnega okolja so pogosteje poročali o odklonilnih vedenjih kot tisti s podeželja, kar potrjuje vlogo okolja, saj mestno življenje prinaša več socialnih izzivov, anonimnosti in manj nadzora. Verni dijaki so redkeje poročali o odklonilnem vedenju kot neverni, kar potrjuje predpostavko, da religija deluje kot zaščitni dejavnik in mladostnikom nudi stabilen moralni okvir, po katerem se lahko ravna v svojem vsakdanjem življenju. Ugotovila sem tudi, da verni dijaki niso dosegali nižjih rezultatov pri vseh dejavnikih zla, ampak so se pojavile razlike le pri nekaterih.

Hipotezo 1, da bodo dijaki izmed vseh odklonilnih vedenj najpogosteje poročali o goljufanju pri testih in najmanj o vandalizmu, sem zavrnila. To je razvidno iz Grafa 1, ki prikazuje pogostost posameznih odklonilnih vedenj pri dijakih. Prvi del hipoteze sovпада z literaturo, saj so npr. Moffitt (1993) in Junger-Tas idr. (2003) ugotovili, da mladostniki najpogosteje izberejo manj intenzivna odklonilna vedenja in o njih tudi pogosteje poročajo. V mojem vzorcu pa je o goljufanju poročalo kar 179 dijakov in dijakinj. Namesto vandalizma je najmanj pogosto odklonilno vedenje opravljanje nevarnih izzivov na družabnih omrežjih, kar je razvidno iz Grafa 1. Skleпам, da je eden od morebitnih razlogov to, da so takšni izzivi pogosto zelo tvegani (Olivier in Cross, 2019) in lahko privedejo do resnih poškodb ali celo smrti, kar posameznike odvrača od sodelovanja. Poleg tega jih številne platforme in družba močno obsojajo, kar dodatno zmanjšuje njihovo priljubljenost.

Hipotezo 2, da bodo dijaki na vprašalniku o dejavnikih zla dosegali najvišje rezultate pri dejavniku skupinskega razmišljanja in najnižje pri dejavniku moralnega odklopa, sem zavrnila. Rezultati so pokazali, da je najpogostejše izražen dejavnik moralni odklop ($M = 5,2$), medtem ko je bilo skupinsko razmišljanje izraženo nekoliko nižje ($M = 4,8$). To kaže na to, da mladostniki lažje racionalizirajo svoje vedenje, kot pa da bi slepo sledili skupinskim normam, kar je v nasprotju s hipotezo. Najnižje rezultate je dobil dejavnik dehumanizacija, kar je razvidno iz Grafa 2. Menim, da je razlog za tako nizko stopnjo dehumanizacije v tem, da je diskriminatorno, nasilno in sovražno vedenje ena izmed najbolj zavračanih oblik vedenja v družbi v primerjavi z drugimi. Slednje verjetno mladostniki tudi v družbi zaznavajo in tega posledično ne izvajajo.

Hipotezo 3, da dijaki, ki živijo v mestnem okolju, poročajo o večjem številu odklonilnih vedenj kot tisti, ki živijo na podeželju, sem potrdila. Rezultati kažejo, da je v mestnem okolju večja prisotnost vandalizma, spletnega nadlegovanja, skupinskega izostajanja od pouka, razrednega rivalstva in izločanja iz družbe. To je skladno z več raziskavami (npr. Lavrič idr., 2021), ki nakazujejo, da je v urbanem okolju več socialnih interakcij, večja anonimnost in manjši družbeni nadzor, kar lahko vodi v večje tveganje za odklonilna vedenja. Poleg tega pa tudi Younan idr. (2016) ugotavljajo, da lahko k nižji stopnji odklonilnega vedenja močno prispeva prisotnost zelenih površin. Teh pa je na podeželju več kot v mestih. Razlog za to bi lahko bil ta, da zelene površine mladostnikom nudijo prostor za sproščanje in telesne aktivnosti.

Hipotezo 4, da bodo verni dijaki redkeje poročali o odklonilnem vedenju kot neverni dijaki, sem potrdila. Iz rezultatov je razvidno, da neverni dijaki pogostejše poročajo o goljufanju pri testih (73 % proti 56 % vernikov), opazovanju moralno spornih dejanj (38 % proti 18 % vernikov) in spletnem nadlegovanju (19 % proti 7 % vernikov). Edini dve vedenji, o katerih verniki pogostejše poročajo, sta skupinsko izostajanje od pouka (37 % proti 29 % nevernikov) in diskriminatorno vedenje (11 % proti 8 % nevernikov). To potrjuje tezo, da religija lahko deluje kot varovalni dejavnik pri preprečevanju odklonilnega vedenja (McKay in Whitehouse, 2015), saj lahko posamezniku nudi moralni kompas, s pomočjo katerega lažje presoja, katera vedenja so sprejemljiva in katera niso.

Hipotezo 5, da bodo verni dijaki dosegali nižje rezultate na vprašalniku o dejavnikih zla kot neverni dijaki, sem zavrnila. Sicer so verniki pri nekaterih dejavnikih zla res dosegli nižje rezultate, kot npr. pri dehumanizaciji ($M = 2,8$ pri vernikih, $M = 3,0$ pri nevernikih), skupinskem

razmišljanju ($M = 4,1$ pri vernikih, $M = 4,8$ pri neverniki) in moralnem odklopu ($M = 5,1$ pri vernikih, $M = 6,0$ pri neverniki), so pa pri drugih dejavnikih, kot sta npr. deindividuacija ($M = 4,7$ pri vernikih, $M = 4,5$ pri neverniki) in podoba sovražnika ($M = 5,1$ pri vernikih, $M = 5,0$ pri neverniki), dosegali nekoliko več. Pri socialni facilitaciji ($M = 5,0$ pri vernikih, $M = 5,0$ pri neverniki) ni bilo razlik. Iz tega lahko sklepam, da je religija lahko povezana s posameznimi vidiki moralne presoje, ne pa nujno z vsemi, saj versko prepričanje pogosto vključuje specifične moralne norme, ki poudarjajo določene vrednote. Menim, da religija ne oblikuje moralnih odločitev pri vsakem posamezniku na enak način, temveč v skladu s specifičnimi nauki, kulturnim kontekstom in posameznikovo interpretacijo verskih načel, pri čemer se v določenih situacijah vpliv teh dejavnikov lahko razlikuje.

Sklenem lahko, da vera in kraj bivanja do neke mere prispevata k odklonilnemu vedenju mladostnikov. Vera namreč lahko predstavlja varovalni dejavnik pred odklonilnim vedenjem, saj posameznike usmerja proti moralno sprejemljivejšemu vedenju, življenje na podeželju pa omogoča več površin za sproščanje in manjšo izpostavljenost odklonilnim vedenjem nasploh, saj vemo, da je po navadi gostota poselitve na podeželju manjša. Po drugi strani sem ugotovila, da mladostniki, ki se opredeljujejo kot verni, nekoliko redkeje poročajo o različnih dejavnikih zla kot neverni. Slednje dodatno potrjuje predpostavko, da je lahko vera pomemben varovalni dejavnik pred odklonilnim oz. nemoralnim vedenjem mladostnikov in mladostnic.

4.1 Prednosti in pomanjkljivosti raziskovalne naloge

Raziskovalna naloga ima več prednosti, med katerimi izstopata osredotočenost na aktualno družbeno problematiko in uporaba empirične metodologije, ki omogoča vpogled v odklonilno vedenje mladostnikov. Poleg tega omogoča primerjavo glede na demografske dejavnike, kot sta vera in kraj bivanja. Verjetno sem ena izmed redkih, ki je preučevala povezavo med dejavniki zla po Zimbardu (2007) in demografskimi značilnostmi mladostnikov. Pri pregledu literature namreč nisem zasledila, da bi to povezavo preučeval že kdo prej.

Med pomanjkljivostmi izstopa omejenost vzorca, saj so bili anketirani le dijaki iz določenih srednjih šol v Celju, kar otežuje posploševanje rezultatov. Ena izmed omejitev raziskave je tudi ta, da omogoča le ugotavljanje povezanosti med spremenljivkami, ne pa vzročno-posledičnih odnosov. Prav tako je bilo v vzorcu prisotno neravnovesje med spoloma, saj je sodelovalo

bistveno več dijakinj kot dijakov, kar bi lahko vplivalo na rezultate in omejilo njihovo posplošitev na celotno populacijo mladostnikov. Ena izmed pomanjkljivosti raziskave je še, da ni zajela vseh oblik odklonilnega vedenja (npr. zlorabe psihoaktivnih substanc), ki se verjetno zelo pogosto pojavljajo med dijaki in dijakinjami. Slabost te naloge, ki bi lahko pomembno vplivala na rezultate, je tudi socialna zaželenost odgovarjanja, kljub uvodnemu nagovoru. Dijaki in dijakinje so verjetno na zastavljena vprašanja v anketi odgovarjali na podlagi tega, kaj menijo, da je v družbi zaželeno in pričakovano. V povezavi s tem sklepam, da na vprašanje o odklonilnih vedenjih in na postavke o dejavnikih zla marsikdo verjetno ni odgovarjal iskreno. Poleg tega ima verjetno tudi vprašalnik o dejavnikih zla omejeno uporabnost, saj sem ga sestavila sama za namene te raziskovalne naloge. To pomeni, da ni nujno, da so rezultati tega vprašalnika veljavni in zanesljivi.

4.2 Predlogi za nadaljnje raziskovanje

Ugotovitve te raziskave bi lahko koristile pri oblikovanju preventivnih programov, namenjenih zmanjševanju odklonilnega vedenja med mladostniki. Nadaljnje raziskave bi lahko preučile vpliv spola na odklonilna vedenja, saj je bil vzorec neuravnotežen, kar bi omogočilo bolj poglobljeno razumevanje razlik med dijaki in dijakinjami. Prav tako bi bilo smiselno vključiti večje in bolj raznolike vzorce, ki bi zajemali dijake iz različnih regij Slovenije, da bi bili izsledki bolj reprezentativni. Za zmanjšanje socialne zaželenosti pri odgovarjanju na anketna vprašanja bi lahko v bodoče v tako anketo vključili še vprašalnik socialne zaželenosti, ki omogoča, da bi lahko z naprednejšimi statističnimi metodami popravili rezultate na vprašalniku dejavnikov zla oz. pri vprašanjih o odklonilnih vedenjih. Na tak način bi verjetno lahko bili rezultati bolj verodostojni, saj bi pri vsakem udeležencu lahko videli, koliko je nagnjen k socialno zaželenemu odgovarjanju. V prihodnosti bi bilo zanimivo tudi na drugačen način preučevati manjkajoče oz. nepopolne podatke. To pomeni, da bi jih lahko vključili v statistično analizo in se dotaknili tudi tega, zakaj na določena vprašanja ankete udeleženci niso odgovarjali.

V nadaljnjih raziskavah bi bilo smiselno tudi podrobneje preučiti, kako posamezni dejavniki zla vplivajo na odklonilna vedenja mladostnikov. Raziskovalna naloga je pokazala, da so nekateri dejavniki, kot sta moralni odklop in podoba sovražnika, izrazitejši pri določenih

skupinah. Smiselno bi bilo raziskati, kako ti dejavniki vplivajo na splošno vedenje mladostnikov.

Poleg tega bi lahko prihodnje raziskave razširile nabor spremenljivk in preučile vpliv socialno-ekonomskega statusa, družinske dinamike in izpostavljenosti medijem na pojavnost odklonilnih vedenj. Izvedba longitudinalnih raziskav bi omogočila spremljanje sprememb v vedenju skozi čas in s tem boljše razumevanje vzrokov in posledic določenih vedenj. Ti podatki bi bili dragoceni pri razvoju učinkovitih preventivnih strategij, ki bi mladostnikom pomagale pri sprejemanju bolj pozitivnih vedenjskih vzorcev.

5 Zaključek

Z nalogo sem skušala ugotoviti, kakšno vlogo igrata kraj bivanja in vera pri odklonilnem vedenju mladostnikov. Poleg tega me je zanimala tudi stopnja pojavnosti posameznih dejavnikov zla po Zimbardu (2007) glede na vero in kraj bivanja celjskih mladostnikov.

Rezultati raziskave so pokazali, da je goljufanje pri testih najpogostejše odklonilno vedenje, o katerem dijaki poročajo, medtem ko so nevarni izzivi med najmanj pogostimi oblikami. Pokazal se je tudi trend, da lahko vera in kraj bivanja pripomoreta k pogostosti pojavljanja določenih odklonilnih vedenj, saj so neverni dijaki v večji meri poročali o nekaterih oblikah odklonilnega vedenja (npr. moralni odklop in dehumanizacija) kot verni. Prav tako so dijaki iz mestnega okolja pogostejše izražali določena odklonilna vedenja (npr. moralni odklop) kot pa njihovi podeželski vrstniki.

Poleg tega so bili pri dijakih najbolj pogosti dejavniki zla, kot sta moralni odklop in podoba sovražnika, kar lahko kaže na pomen njune vloge pri oblikovanju določenih vedenjskih vzorcev dijakov in dijakinj (npr. racionalizacija lastnega vedenja). Ti podatki so lahko koristni pri razvoju preventivnih programov, ki bi se osredotočali na krepitev moralnega odločanja in zmanjševanje vpliva dejavnikov zla pri mladostnikih, ki so od vseh razvojnih skupin najbolj nagnjeni k preizkušanju mej in vrstniškemu vplivom. Razumevanje teh povezav je ključno za oblikovanje strategij, ki bi pripomogle k zmanjšanju odklonilnega vedenja med mladostniki ter h krepitvi prosocialnega vedenja v šolskem in širšem družbenem okolju.

6 Viri in literatura

- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (5th ed.)*. American Psychiatric Publishing.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Prentice Hall.
- Bandura, A., Underwood, B. in Fromson, M. E. (1975). Disinhibition of aggression through diffusion of responsibility and dehumanization of victims. *Journal of Research in Personality*, 9(4), 253–269. [https://doi.org/10.1016/0092-6566\(75\)90001-X](https://doi.org/10.1016/0092-6566(75)90001-X)
- Black, D. W., Blum, N., Letuchy, E. in Forman-Hoffman, V. (2022). Antisocial personality disorder in a general population sample: Prevalence and associated co-occurring conditions. *Journal of Clinical Psychiatry*, 83(4). <https://doi.org/10.4088/JCP.21m14266>
- Brown, A. (2017). *Hate speech law: A philosophical examination*. New York: Routledge.
- Darley, J. M. in Latané, B. (1968). Bystander intervention in emergencies: Diffusion of responsibility. *Journal of Personality and Social Psychology*, 8(4), 377–383. <https://doi.org/10.1037/h0025589>
- Ellenburg, F. N. (1973). Cheating in high school: Perceptions of students and teachers. *Educational and Psychological Measurement*, 33(1), 133–138. <https://doi.org/10.1177/001316447303300113>
- Encyclopaedia Britannica. (b. d.). *Deindividuation*. Encyclopaedia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/deindividuation>
- Encyclopaedia Britannica. (b. d.). *Stanford prison experiment*. Britannica. <https://www.britannica.com/event/Stanford-prison-experiment>
- Fergusson, D. M., Boden, J. M. in Horwood, L. J. (2005). Cannabis use and other illicit drug use: Testing the cannabis gateway hypothesis. *Addiction*, 101(4), 556–569. <https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.2005.01322.x>
- Hart, P. (1991). Irving L. Janis' victims of groupthink. *Political Psychology*, 12(2), 247–278. <https://doi.org/10.2307/3791464>
- Haslam, N. (2006). Dehumanization: An integrative review. *Personality and Social Psychology Review*, 10(3), 252–264. https://doi.org/10.1207/s15327957pspr1003_4
- Haslam, N. in Loughnan, S. (2014). Dehumanization and infrahumanization. *Annual Review of Psychology*, 65(1), 399–423. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010213-115045>
- Hvalič Touzery, S. (2010). Socialna izključenost in ranljive skupine. *Socialno delo*, 49(3), 187–197.
- Janis, I. L. (1982). *Groupthink: Psychological studies of policy decisions and fiascoes (2nd ed.)*. Boston: Houghton Mifflin.
- Junger-Tas, J., Terlouw, G.-J. in Klein, M. W. (2003). *Delinquent behavior among young people in the Western world: First results of the international self-report delinquency study*. Amsterdam/New York: Kugler Publications.
- Knijnenburg, B. P., Page, X. in Wisniewski, P. (2022). Privacy and online data sharing: Motivations, mechanisms, and consequences. *Current Opinion in Psychology*, 45. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2021.12.004>
- Kompare, A., Stražisar, M., Dogša, I., Vec, T. in Curk, J. (2012). *Uvod v psihologijo*. Ljubljana: DZS.

- Kowalski, R. M. in Limber, S. P. (2013). Psychological, physical, and academic correlates of cyberbullying and traditional bullying. *Journal of Adolescent Health*, 53(1), 13–20. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2012.09.018>
- Koyama, S., Maeda, T. in Hirose, S. (2024). Genetic and environmental influences on antisocial behavior in childhood and adolescence: A twin study. *Developmental Psychology*, 60(1), 67–82. <https://doi.org/10.1037/dev0001521>
- Lavrič, M., Flere, S. in Musil, B. (2021). *Mladina 2020: položaj mladih v Sloveniji*. Maribor: Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta.
- McKay, R. in Whitehouse, H. (2015). Religion and morality. *Psychological Bulletin*, 141(2), 447–473. <https://doi.org/10.1037/a0038455>
- McLeod, S. A. (2021). Social facilitation. *Simply Psychology*. <https://www.simplypsychology.org/social-facilitation.html>
- Moffitt, T. E. (1993). Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, 100(4), 674–701. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.100.4.674>
- NeuroLeadership Institute. (2021). What is groupthink, and how can we avoid it? <https://neuroleadership.com/insight/groupthink>
- Nuffield Council on Bioethics. (2002). *Genetics and human behaviour: The ethical context*. UK: Nuffield Council on Bioethics.
- Opotow, S. (1990). Moral exclusion and injustice: An introduction. *Journal of Social Issues*, 46(1), 1–20. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1990.tb00268.x>
- Olivier, H. in Cross, D. (2019). Dangerous social media challenges: understanding risk and prevention. *Journal of Adolescent Research*, 34(2), 145–164. <https://doi.org/10.1177/0743558418778258>
- Reicher, S. D., Spears, R. in Postmes, T. (b. d.). A social identity model of deindividuation phenomena. *European Review of Social Psychology*, 6(1), 161–198. <https://doi.org/10.1080/14792779543000049>
- Reid, K. (1999). *Truancy and schools*. New York: Routledge.
- Spears, R. (2016). Deindividuation and group behavior. UK: *Oxford Bibliographies in Psychology*.
- Strauss, B. (2002). Social facilitation in motor tasks: A review of research and theory. *Psychology of Sport and Exercise*, 3(3), 237–256. [https://doi.org/10.1016/S1469-0292\(01\)00019-X](https://doi.org/10.1016/S1469-0292(01)00019-X)
- Suler, J. (2004). The online disinhibition effect. *CyberPsychology & Behavior*, 7(3), 321–326. <https://doi.org/10.1089/1094931041291295>
- Ule, M. in Miheljak, J. (1995). *Mladina in ideologija: Slovenska mladina na prehodu iz socializma v kapitalizem*. Ljubljana: Založba Krtina.
- Wolman, B. B. (1972). *The Rebellion of Youth*. New York: Long Island University.
- Younan, D., Tuvblad, C., Franklin, M., Lurmann, F., Chavez, G., Berhane, K., McConnell, R., Wu, J. in Ritz, B. (2016). Environmental determinants of aggression in adolescents: Interacting influences of air pollution and social disadvantage. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 44(6), 1043–1056. <https://doi.org/10.1007/s10802-015-0092-0>
- Zajonc, R. B. (1965). Social facilitation. *Science*, 149, 269–274. <https://doi.org/10.1126/science.149.3681.269>
- Zimbardo, P. G. (2007). *The Lucifer effect: Understanding how good people turn evil*. New York: Random House.

7 Priloge

Priloga 1: *Anketa, ki so jo reševali udeleženci*

Uvodni nagovor

Pozdravljeni.

Sem dijakinja drugega letnika I. gimnazije v Celju. Pod mentorstvom profesorice za psihologijo pripravljam raziskovalno nalogo, v kateri me zanima povezanost med krajem bivanja, versko identiteto in posameznimi odklonilnimi vedenji.

Vsi podatki bodo anonimizirani, kar pomeni, da na podlagi odgovorov ne moremo razkriti vaše identitete, saj ne sprašujemo po podatkih, ki bi to omogočali. Poleg tega vam celotnega namena raziskovalne naloge za večjo verodostojnost rezultatov ne morem razkriti.

Z izpolnjevanjem te ankete boste omogočili boljše razumevanje odklonilnega vedenja celjskih dijakov. S klikom na gumb "naslednja stran" potrjujete svoje sodelovanje v anketi in ste seznanjeni s pomembnejšimi informacijami v povezavi z raziskovalno nalogo. Dodatna vprašanja ali, če vas zanimajo rezultati naloge, lahko pošljete na moj e-poštni naslov.

1. DEL ANKETE:

1) Označite svojo versko identiteto?

- ☐ Veren
- ☐ Neveren

2) Označite svoj spol.

- ☐ Moški
- ☐ Ženska
- ☐ Drugo

3) Zapišite svojo starost v letih: _____

4) Katero šolo obiskujete? _____

5) Označite, katero okolje najbolj opisuje vaš kraj bivanja.

- ☐ Mestno
- ☐ Predmestno
- ☐ Podeželsko

6) Ali ste kdaj storili kakšno dejanje, ki je v nasprotju s pravili oz. moralnimi načeli?

Spodaj označite vsa tista vedenja, za katere prepoznavate, da ste jih v preteklosti že storili.

Možnih je več odgovorov

- ☐ Vandalsko vedenje (npr. uničevanje tuje lastnine, grafiti)
- ☐ Opazovanje moralno spornih dejanj brez ukrepanja (npr. opazovanje pretepa)
- ☐ Spletno nadlegovanje
- ☐ Sovražni govor proti določenim skupinam (npr. uporaba žaljivk na podlagi narodnosti, videza ...)
- ☐ Izločanje iz družbe (npr. v razredu se določenega učenca obravnava kot "nevidnega" ali "čudaka")
- ☐ Nevarni izzivi na družbenih omrežjih, sprejemanje škodljivih trendov
- ☐ Skupinsko izostajanje od pouka
- ☐ Razredno rivalstvo (npr. delitev razreda na »piflarje« in »kul« sošolce)
- ☐ Diskriminatorno vedenje do drugačnih skupin (npr. drugačna narodnost, spol, spolna usmerjenost)
- ☐ Goljufanje pri testih
- ☐ Deljenje osebnih podatkov ali fotografij brez dovoljenja

Priloga 2

2. DEL ANKETE: Vprašalnik dejavnikov zla, sestavljen s pomočjo vsebinske analize Zimbardovih dejavnikov zla (2007).

Na vsako izmed postavk so udeleženci odgovarjali s pomočjo spodaj zapisane odgovorne lestvice:

1 -	2	3	4	5	6	7	8	9	10-
Sploh se									Popolno
ne									ma se
strinjam									strinjam
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

1 - Menim, da so nekateri ljudje bolj nagnjeni k negativnemu ali destruktivnemu vedenju kot drugi.

2 - Vedno upoštevam pravila, ne glede na okoliščine, tudi če bi njihovo kršenje prineslo osebno korist.

3 - Včasih je potrebno storiti moralno sporno dejanje, da bi dosegli nekaj, kar koristi skupnosti.

4 - Ljudje iz nasprotnih skupin so pogosto sposobni sodelovati in imeti podobne vrednote kot jaz.

5 - Počutim se ogroženega/ogroženo zaradi prisotnosti različnih etničnih, rasnih in verskih skupin v družbi.

6 - V skupini ljudi se izogibam izražanju svojega nestrinjanja.

7 - Raje sprejemam odločitve, ki temeljijo na moji osebni presoji, kot pa tiste, ki izhajajo iz skupinskega mnenja.

8 - Ko sem del skupine, menim, da je pomembno, da delujem v skladu s svojimi vrednotami, ne glede na to, kaj počnejo drugi.

9 - Določene skupine ljudi so manjvredne.

10 - Ko srečam ljudi, ki se obnašajo drugače ali imajo drugačne vrednote od mojih, jih še vedno vidim kot ljudi, ki si zaslužijo spoštovanje.

11 - Ko nekoga, ki ga ne maram, vidim v primerjavi z mano, ga pogosto dojemam kot manjvrednega.

12 - Počutim se manj odgovornega/odgovorno za svoja dejanja, če to dejanje poleg mene zagreši še kdo drug.

- 13 - Ko je večina skupine enotnega mnenja, redko dvomim v pravilnost tega mnenja.
- 14 - Kadar me drugi opazujejo pri delu, se bolj potrudim.
- 15 - Če dejanje izvedem po ukazu druge osebe, ne čutim odgovornosti za posledice.
- 16 - Ko me nekdo opazuje med opravljanjem naloge, se počutim napeto in moja uspešnost se zmanjša.